

Peršín, Kryštof

Pilotní fáze evaluace konceptu 2plus na lužickosrbských vyšších školách a gymnáziu v Sasku

Opera Slavica. 2024, vol. 34, iss. 1, pp. 137-142

ISSN 1211-7676 (print); ISSN 2336-4459 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/OS2024-1-11>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.80558>

License: [CC BY-SA 4.0 International](#)

Access Date: 16. 09. 2024

Version: 20240913

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Pilotní fáze evaluace konceptu 2plus na lužickosrbských vyšších školách a gymnáziu v Sasku

Kryštof Peršín

(Brno, Česko)

„Koncept 2plus“ je koncepce, podle které vyučují některé základní (v českém prostředí jim přibližně odpovídá první stupeň základní školy) a vyšší (od 5. do 10. ročníku) školy a Lužickosrbské gymnázium v Budyšině. Plný název koncepce zní *Wučba po šulske družiny přesahowacym koncepcje dwurěčna serbsko-němska šula w serbskim sydlenkim rumje Swobodneho stata Sakska*.¹ Označení 2plus znamená, že dítě si v rámci školního vzdělávání osvojí dva jazyky (lužickou srbštinu a němčinu) plus další cizí jazyk(y).² Koncept byl vyvinut Státním institutem pro vzdělání a školní vývoj (tzv. Komenského institut) a je poměrně lakonicky popsán ve dvoujazyčné jedenáctistránkové brožurce vydané Saským institutem pro vzdělávání v roce 2017. Cílem koncepce je, aby si všichni žáci ve škole osvojili aktivní lužickosrbsko-německou dvoujazyčnost nezávisle na výchozí jazykové úrovni.³ To je poněkud ambiciózní cíl, protože úspěšnost koncepce, jak ukázala pilotní fáze evaluace vyšších škol a gymnázia vyučujících po koncepci, je vázána na konkrétní sociologicko-jazykové podmínky dané školy. Plošně byl koncept 2plus zaveden ve školním roce 2013/14, a tudíž byla v rámci jednání po saských zemských volbách v roce 2019 do koaliční smlouvy zahrnuta i evaluace škol vyučujících podle této koncepce.⁴ Pilotní fáze evaluace byla tedy zahájena u příležitosti desetiletého výročí zavedení koncepce.

- 1 Nēm. Unterricht nach dem schulartübergreifenden Konzept zweisprachige sorbisch-deutsche Schule im sorbischen Siedlungsgebiet des Freistaates, tj. Vyučování podle meziškolní koncepce dvojazyčné lužickosrbsko-německé školy v lužickosrbské sídelní oblasti Svobodného státu Sasko.
- 2 Samozřejmostí je angličtina jako první cizí jazyk, jako druhý cizí jazyk je na lužickosrbských školách hojně voleným cizím jazykem čeština, z období NDR je stále ještě hojně vyučování ruštině, z dalších jazyků bývá nabízena francouzština.
- 3 *2plus. Wučba po šulske družiny přesahowacym koncepcje dwurěčna serbsko-němska šula w serbskim sydlenkim rumje Swobodneho stata Sakska*. Sächsisches Bildungsinstitut, 2017, s. 2.
- 4 „Das schulische Bildungskonzept 2plus evaluieren wir und ermöglichen weiterhin sorbischsprachige Bildung auf muttersprachlichem Niveau.“ Srov. *Gemeinsam für Sachsen: Koalitionsvertrag 2019 bis 2024*, s. 25.

Potřeba vědecké evaluace lužickosrbského školství je zvyšována i kritickým postojem části lužickosrbské veřejnosti ke koncepci 2plus. Důsledkem nedůvěry jsou poměrně hojné debaty o situaci lužickosrbského menšinového školství a jeho budoucnosti na stranách lužickosrbských médií. Pro ilustraci můžeme uvést např. nedávnou debatu o lužickosrbském školství, kterou Serbske nowiny uspořádaly 13. března tohoto roku.⁵ Vzdělávání je také jedním z témat Serbskeho sejmu, což je pokus o volenou alternativu tradičního zástupce lužickosrbských zájmů na politickém poli Domowiny. Serbski sejm většinou reprezentuje zájmy Lužických Srbů nepocházejících z centrální katolické oblasti (často německy mluvících), případně těch částí lužickosrbské komunity, které se necítí být reprezentovány Domowinou. Rozdílné pohledy na roli a fungování školství se výrazně projevily i ve zmíněné debatě. Financování lužickosrbského školství a potažmo dalších lužickosrbských institucí je potenciálně ohroženo vzhledem k letošním volbám do Saského zemského sněmu, kdy v průzkumech velmi výrazně vede k lužickosrbským zájmům netečná, ba někdy ne příliš přátelsky nakloněná strana Alternativa pro Německo.

Samotnou evaluaci tvoří tři části.⁶ Část, která má za cíl zjistit jazykovou úroveň u žáků 8. ročníků, převzal Lužickosrbský institut v Budyšině, kde vznikla pracovní skupina vedená dr. Janou Šoľčinou a tvořená dále dr. Leňkou Šoľcic, MA Janem Boguszem a vědeckou pracovnící Jazykového centra WITAJ dr. Manuelou Smolinou. WITAJ odpovídá za vypracování a poskytnutí příslušných jazykových testů. V září 2023 přibyl do pracovní skupiny i autor tohoto článku.

Protože je jazyková úroveň žáků různá, bylo rozhodnuto testovat je na jazykové úrovni B1 podle *Společného evropského referenčního rámce pro jazyky*.⁷ Byly stanoveny následující výzkumné otázky – 1) Jaké jazykové úrovně dosáhnou žáci 9. ročníků⁸ v kompetenčních oblastech čtení a poslech s porozuměním, mluvení a psaní? 2) Kolik žáků 9. ročníku dosáhne úrovně B1 Společného evropského referenčního rámce?

Podle biografických dotazníků byli žáci rozděleni do tří jazykových skupin – A (lužická srbština jako první osvojený jazyk, všední řeč); B (socializace v obou

5 Fazit debaty viz ARLT, Axel. Sami wo serbske šule so starać. *Serbske Nowiny*, 2024, 34 (57), 3.

6 K zbylým dvěma viz ŠOĽČINA, Jana. Ewalucija koncepcije 2plus (1. džěl). *Serbska šula*, 2023, 76 (4), 106–109.

7 To je kompromis, který příslovečně neuspokojí nikoho. Pro rodilé mluvčí je tato úroveň příliš snadná, pro děti ze škol, kde je drtivá většina německy mluvících a kde je výuka lužické srbštiny na úrovni cizí řeči, je zase příliš obtížná. Definice úrovně B1 u rodilých mluvčích nedovoluje hodnotit pravopisnou stránku písemného projevu, či jiné odchylky od spisovné normy. Nabízí se také otázka, zda má u rodilých mluvčích smysl používat testy, které jsou určeny pro testování znalosti cizího jazyka. Jiný typ testů však není v současné době k dispozici.

8 Kvůli koronavirové pandemii pilotová fáze evaluace proběhla u žáků 9. ročníků, aby se vyrovnal počet hodin odpadnutých kvůli protiepidemickým opatřením.

jazycích, převaha němčiny v domácím prostředí⁹) a C (kontakt s lužickou srbštinou je omezen na školní prostředí). Pomocí dotazníků byl také zjišťován citový vztah k jazyku a motivace (či spíše velká míra demotivace u dětí z německy mluvících rodin) k jejímu osvojení.¹⁰ V pilotní fázi byly pro testování vybrány dvě vyšší školy (Worklecy a Slepó) a budyšínské Lužickosrbské gymnázium. Celkem bylo testováno 109 žáků – procentuální zastoupení vypadalo následovně – sk. A 45 %, B 24 % a C 31 %. Celkem 71, 74 % žáků dosáhlo jazykové úrovně B₁, všichni ze skupiny A, 80 % ze skupiny B a pouze 26, 67 % ze skupiny C. Nízký počet žáků skupiny C dosáhnoucí úrovně B₁ je poměrně zarážející. Zvláště pokud vezmeme v potaz, že dítě, které prošlo systémem lužickosrbského školství, mělo 8 let výuky lužické srbštiny a mělo by být schopné se například běžně představit apod. Svou roli nejspíše sehrává nízká motivace žáků, která je silně patrná z biografických dotazníků. Významným faktorem je také specifická jazyková a sociologická situace jednotlivých škol – protože letos již probíhá další fáze evaluace (celý proces je plánovaný na deset let), můžeme pro české publikum, které není s poměry v Horní Lužici podrobněji seznámeno, situaci jednotlivých škol hrubě přiblížit. Na území lužickosrbského sídelního prostoru v Sasku funguje podle konceptu 2plus 6 vyšších škol (Budyšín, Radwor, Worklecy, Ralbicy, Kulow a Slepó) a jedno lužickosrbské gymnázium v Budyšíně. Nejpriznivější jazyková situace je na vyšších školách ve Worklecích a Ralbicích – sem docházejí děti z centrálních katolických vesnic, které jsou pořád převážně lužickosrbské.¹¹ I dnes můžeme najít děti/mladé dospělé, kteří se s němčinou setkali a osvojili si ji až na základní škole.

Samotné město Kulow je dnes v podstatě úplně poněmčené, lužickosrbské rodiny jsou v něm jednotlivě. O něco příznivější je situace ve vesnicích ležících jižně od města (např. Salow, Kočina, Sulšecy, Hózk), které sice přísluší ke kulowské farnosti, ovšem děti z lužickosrbských rodin často dojíždějí na základní školu do Ralbic, kde je lužická srbština více přítomná. Na kulowské základní i vyšší škole tedy dnes převažují děti z jazykové skupiny C.

V Radworu je situace specifická – ve vesnici je tradičně přítomný lužickosrbský element, byť jsou zde Lužičtí Srbové zřejmě již delší dobu v menšině. Děti z lužickosrbských rodin zde docházejí na základní školu, později však většinou

9 Typické dítě ze skupiny B je takové, kdy je otec Lužický Srb a matka Němka – jazyk matky v rodinách často převládne jako jazyk primární komunikace, protože je to většinou matka, která je s dítětem v raném věku doma a podílí se nejvyšší měrou na jeho primární socializaci.

10 Podrobněji o jazykových skupinách a dalších výsledcích viz BOGUSZ, Jan. Ewalucija koncepcije 2plus (2. díl) *Srbska šula*, 2024, 77 (1), s. 7–9.

11 Byť i tu se situace postupně mění, přibývá smíšených manželství a do oblasti se stěhují rodiny z blízkého i dalekého okolí, které nemají žádné lužickosrbské zázemí – autor byl za svého působení v Lužici svědkem debat a „zděšení“, když v komunikaci prvních dvou ročníků na základní škole v Chróscících převládla v komunikaci dětí němčina. To je nová situace, neboť Chróscíce jsou tradičně považovány za „nejužickosrbtější“ z vesnic.

přestupují na gymnázium v nedalekém Budyšině. Vyšší škola je tedy z velké části německá, situaci zhoršuje také fakt, že v okolních německých vesnicích byly pro nedostatek žáků zavřeny vyšší školy a Radwor se tak stal spádovou školou pro děti z evangelických vesnic, které byly poněmčeny již po druhé světové válce.

Slepo je vesnice v oblasti střední Lužice, izolovaném regionu, kde se dlouho zachovávaly archaické kroje, zvyky, specifické bylo přechodové nářečí mezi horní a dolní lužickou srbštinou. Jedná se o region, který byl nejhůře postižen těžbou hnědého uhlí a odbagrováváním vesnic, které pokračuje do dnešních dnů (poslední odbagrovanou vsí je Míloraz, kde v současnosti stojí pár posledních domů). V období NDR administrativně spadal region pod okres Chotěbuz a byla tam vyučována dolní lužická srbština, po převratu začaly být opět respektovány původní historické hranice a vyučuje se lužická srbština horní. Slepjanský region je v podstatě kompletně poněmčený, místní nářečí ovládají pouze jednotlivci z nejstarší generace. Školu tedy tvoří v podstatě ze 100 % žáci z jazykové skupiny C.

V Budyšině samotném příliš lužickosrbských rodin nežije, byť existuje WITAJ mateřská školka, lužickosrbská základní škola, vyšší škola a gymnázium. Na Vyšší škole Budyšin převažují děti z jazykové skupiny C, škola navíc sídlí ve stejné budově jako gymnázium a existuje poněkud v jeho stínu. Na gymnáziu je silně zastoupená jazyková skupina A, ovšem kvůli neexistenci přijímacích testů z lužickosrbského jazyka je silná i přítomnost jazykové skupiny C, děti z této skupiny mají mnohdy velmi slabé jazykové znalosti a docházejí na gymnázium z důvodu blízkosti nebo z důvodu poměrně dobré pověsti, které se ústav těší.

Poměry, v nichž školy existují, ovlivňují, zda se úspěšně daří prosazovat koncept 2plus. Do velké míry je realizován v Ralbicích a Worklecích a na budyšinském gymnáziu, byť i zde dochází k dělení žáků podle jejich úrovně znalostí jazyka na A třídy a B třídy, což byla praxe doby NDR, kterou měl 2plus odstranit. Na ostatních školách není 2plus v praxi příliš proveditelný, neboť by bilingvnímu vyučování předmětů (dějepisu, zeměpisu, náboženství apod.) žáci zkrátka nerozuměli a výuka se často omezuje na čistě jazykové hodiny. Ne pro všechny žáky je lužická srbština povinná – děti (resp. rodiče) si ji v některých školách dobrovolně volí (např. Slepo či Kulow) jako předmět navíc. Vypadá to, že pokud jsou splněny určité podmínky, je koncept 2plus funkční a i děti z jazykové skupiny C si lužickou srbštinu osvojí poměrně dobře. Na školách, kde jsou objektivní podmínky nepříznivé, je koncept nefunkční. Odpovědi na tyto otázky však přinesou až další ročníky evaluace.

V rámci evaluace jsou pořizovány nahrávky mluveného projevu žáků a jsou sbírány projevy psané. Vzniká tak korpus, který může sloužit pro jazykový výzkum, ale také pro didaktické a jiné účely. Jako ukázkou uvádíme některé konkrétní příklady, jak vypadá lužická srbština u nejmladší generace – její podobu budeme ilustrovat na základě odlišnosti od (více či méně) kodifikované spisovné normy. Pro lužickou srbštinu

je kodifikována rovina pravopisná (tzv. Völkelův slovník, pravidla lužickosrbského pravopisu jsou v současné době vyvíjena lužickosrbskou jazykovou komisí) a rovina morfoloická monumentálním dílem Helmuta Fasky *Grammatik der obersorbischen Schriftsprache der Gegenwart*, ostatní jazykové roviny jsou popsány jen částečně a neexistují všeobecně přijímané kodifikační příručky. Neexistuje např. ortoepická norma, což při velké nářeční rozrůzněnosti jazyka a při silném vlivu německé fonetiky ztěžuje osvojování lužické srbštiny jako cizího jazyka. Z těchto důvodů uvedeme příklady odchylek od spisovné normy převážně na rovině gramatiky a lexika, méně se dotkneme roviny syntaxe. Co se týče fonetiky, můžeme uvést silný vliv dialektální výslovnosti u rodilých mluvčích, u dětí s němčinou jako mateřským jazykem si můžeme všimnout např. výslovnosti aspirovaných konsonantů *p*, *t* a *k*.

Zejména u jazykové skupiny B a C (byť se jednotlivé případy objevují i u rodilých mluvčích ze skupiny A, zejména u skloňování toponym) jsou všechny pády nahrazovány nominativem: *My krynymy te bliže wot rumnosć wosom a potom činimo tón bazar na dwór.* (m. spisov. *My dóstanjemy te bliže wot rumnosći wosom a potom činimy bazar na dworje.*) *Moja małka sotra chodži na tuta šula.* (m. *na tutu šulu*). *Ja přińdu z Worklecy.* (m. *Ja pochadžam z Worklec.*)

Oslabena je kategorie duálu a také kategorie personálnosti u maskulin označujících mužské osoby, což jsou jevy typické pro hovorovou lužickou srbštinu: *Ja mam dvě sotry.* (m. *dwě sotře*) *Mam dwaj bratraj.* (m. *dweju bratrow*). *Ja mam dweju sotrow, woni su tu na šuli.* (m. *Ja mam dvě sotře, wonej stej tu na šuli*) *Chceja mjenje wažić su te žony wjace nakřižowali hač te muže.* (m. *ći mužojo*) *Ja mam tři bratra.* (m. *třoch bratrow*) *Móžemy jenu skupinu za te ludži činić, kotrež na přikład žane mloko njepija.* (m. *Móžemy jenu skupinu za tych ludži wutworić, kotřiž na přikład mloko njepija.*)

Silně rozkolísaná je kategorie slovesného vidu, což pozorujeme i u starší generace mluvčích, jedná se o jev hovorového jazyka. Zejména se jedná o tvoření analytického futura od dokonavých sloves, případně o užívání infinitivu ve významu 1. osoby singuláru ve významu futurálním: *Budžemy te brěčki kupić.* (m. *kupimy*) *Te sami budžeja na tu ideju přińć.* (m. *přińdu*). *Ja jemol započnyć.* (m. *započnu*).

Problémy činí posesivní zájmena: *Ja so rady wo moje zwěřjatach kùmmern.* (m. *Ja so rady wo swoje zwěřjata staram*) Pod vlivem německého zájmena „sein“ vznikají konstrukce pro slovanské rodilé mluvčí velmi nezvyklé: *Swoja mać je mi to prajila.* (m. *jeho mać*; srov. něm. *Seine Mutter hat es mir gesagt*.)

Silný vliv němčiny je patrný i v syntaxi, silně např. při tvorbě záporu – *Ja sym nic gewundert.* (m. *Mje to njeđziwa.*; srov. *Ich bin nicht gewundert.*); *To je za mje žana Überraschung.* (m. *To za mje žana překwapjenka njeje.*); *My mamy nic tak wjele k předawanju.* (m. *My nimamy tak wjele k předawanju.*)

Nejsilnější je vliv němčiny na poli lexika, což se týká zejména různých výplňkových slov, ale i složitějšího lexika: *W našim Wohnzimmer. Jara podobne irgendwie. My mamy*

tři kóčka, jedyn psyk a mnoho Hasen a Meerschweinen. Ja to halt jako doma jako hobby mam, ja njejsym w žanym vereinu abo tak. To je jena ganz gut plačizna. Ja by za serbski tykanc był, to rěka Streuselkuchen. Entweder ty z busom jědžeš. Zajímavá je tendence k užívání slova činić, která existuje též v němčině, kde sloveso *machen* nahrazuje ostatní slovesa: Čiń to nutř. (ve významu „dej to dovnitř“), My móžemy šokoloda tykanc činić (m. My móžemy šokolodowy tykanc pjec.); Maja čini schlagsahnu sobu. (m. Maja přinjese bitu smjetanu sobu.).

Literatura:

- zplus. Wučba po šulske družiny přesahowacym koncepće dwurěčna serbsko-němska šula w serbskim sydlenkim rumje Swobodneho stata Sakska.* Sächsisches Bildungsinstitut, 2017.
- ARLT, Axel. Sami wo serbske šule so starać. *Serbske Nowiny*, 2024, 34 (57), 3.
- BOGUSZ, Jan. Ewaluacija koncepcije 2plus (2. džěl). *Serbska šula*, 2024, 77 (1), 7–9.
- FAßKE, Helmut. *Grammatik der obersorbischen Schriftsprache der Gegenwart. Morphologie.* Bautzen: Domowina-Verlag, 1981.
- Gemeinsam für Sachsen: Koalitionsvertrag 2019 bis 2024.* 2019.
- MEŠKANK, Timo. *Serbscy šulerjo srjedźneho schodženka. Analyza rěčnych zamóžnosćow nastupaju spisownu rěč.* Budyšin: DOMOWINA a Rěčny centrum WITAJ, 2010.
- ŠEWC-SCHUSTER, Hinc. *Gramatika hornjoserbskeje rěče. 1. zwjazk fonologija, fonetika, morfologija.* Budyšin: Ludowe nakładnistwo Domowina, 1984.
- ŠOŁĆINA, Jana. Ewaluacija koncepcije 2plus (1. džěl). *Serbska šula*, 2023, 76 (4), 106–109.

About the author

Kryštof Peršín

Masaryk University, Faculty of Arts, Department of Slavonic Studies, Brno, Czechia;
Sorbian Institute, Bautzen, Germany

krystofpersin@seznam.cz

<https://orcid.org/0000-0002-8423-8168>

This work can be used in accordance with the Creative Commons BY-SA 4.0 International license terms and conditions (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). This does not apply to works or elements (such as images or photographs) that are used in the work under a contractual license or exception or limitation to relevant rights.